

ESZTERGOM–VÁRHEGY KUTATÁSI PROGRAM

Régészeti feltárás a Szent Vid-templomnál

A fontos földrajzi zónák és kereskedelmi utak találkozásánál fekvő esztergomi várhegy a középkori Magyarország egyik legfontosabb politikai és kulturális központja volt. A Szent István korától évszázadokig kiemelt királyi, majd érseki székhely épületegyüttese az oszmán háborúk korában nagyon komoly károkat szenvedtek, jelentős részüket pedig az új főszékesegyház 19. századi építkezései pusztították el véglegesen. Egykori emléküket a sokszor rendkívül pontatlan korai metszetek és ábrázolások, valamint az oszmánok kiűzését követően készült mérnöki felmérések őrizték meg. Az 1930-as években megindult régészeti, történeti és művészettörténeti kutatások eredményeként mára komoly előrelépést sikerült elérni a várhegy főbb épületeinek építéstörténete² és egykori kinézete terén³, de még nagyon sok feladat maradt a kutatás számára.

Ebből a szempontból kiemelten fontos terület a várhegy északi fele, ahol a korai uralkodói központ, majd érseki palota állt, s ahol a Bazilika építést kísérő tereprendezés pusztításai ellenére még komoly esély van régészeti maradványok előkerülésére. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Tanszéke a Magyar Nemzeti Múzeum Esztergomi Vármúzeumával közösen indított kutatási programja itt kezdte meg munkáját 2013 nyarán. A Hungaria Nostra Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Laki Zrt. és a Szent Adalbert Központ által támogatott kutatások első feltárási területe a várhegy északi felének Dunára néző, nyugati peremén nyíló gyalogkapuja, az úgynevezett Macskalépcső kijáratának előtere volt.

A várhegy nyugati lejtőjének tisztítása közben a Balassa Bálint Múzeum igazgatója, Horváth István figyelte fel arra a talajszintből kibukkanó bolto-

zatmaradványra, amelyre a törökkori barbakán épült. Az általa 1989–90-ben folytatott szondázó kutatás során egy téglalap alaprajzú épület keleti, rövidebbik végét sikerült megtalálnia, amelynek belső oldalán az esztergomi királyi palotához tartozó királyi várkapolna 14. századi kifestésével megegyező, geometrikus szegélymotívumok maradványait azonosította⁴. A falképek jelenléte ezen a helyen egy egyenes szentélyzáródású kápolna lehetőségét valószínűsítette. Horváth István vetette fel elsőként a lehetőségét annak⁵, hogy az általa megtalált objektum egy 1284-es oklevélben említett, Szent Vid-kápolna lehetett, amelynek oklevélben említett helye – „in ... promontorio castris Strigoniensis” – sokkal inkább megfelel a sziklaparkányon megtalált maradványoknak, mint a korábbi azonosítási kísérlet, amely az oklevélben említett Szent Vid-kápolnát a várhegy déli végén álló, úgynevezett rotundaépület maradványaival kapcsolta össze. Munkánk az ő útmutatásai alapján indult meg a terület minél teljesebb feltárásának céljával. A 2013 augusztusában, három héten keresztül tartó feltárások a PPKE BTK Régészeti Tanszékének nyári tanácsadási programjai keretében valósultak meg⁶.

1) Major Balázs a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézete Régészeti Tanszékének megbízott vezetője.

2) Horváth et. al. 1979: 78–112; Buzás 2004: 7–44.

3) Vukov 2004.

4) Horváth 1992: 112.

5) Horváth 1999: 231.

6) A feltárás hivatalos résztvevői voltak: Dr. Major Balázs ásatásvezető; Dr. Horváth István régész – konzulens, Buzás Gergely régész-művészettörténész, konzulens; Boldizsár Péter régész, Gulyás Edina régész, Borosházi Tamás építész, Kiss Zoltán geodéta, Dr. Wierdl Zsuzsanna restaurátor; Solt Péter geológus; Horváth Eszter, Molnár Ádám, Nagy Anna, Ruman Patrik, Takáts Mór Bendegúz, Zágórhidi-Czigány Bertalan, a PPKE BTK Régészeti Tanszékének hallgatói. Köszönettel tartozunk a feltárást szakmai munkájukkal segítő Tolnai Gergely régésznek, Perger Andrea restaurátornak, Horváth Ildikó restaurátornak, Varga Ernő statikusnak, Radványi László mélyépítő statikusnak, Vígh Zoltánnak és Mózes Tamásnak. Külön köszönetünket szeretnénk kifejezni az MNM Vármúzeuma igazgatójának, Dr. Rezi-Kató Gábornak és az MNM Balassa Bálint Múzeuma igazgatójának, Dr. Tari Editnek a segítségért.

A középkori kápolna

Bár a feltárási terület statikai viszonyai, a bezuhant faltömbök és a nagy mennyiségben előkerült fal-képtöredékek miatt a teljes terület teljes feltárására idén nem kerülhetett sor, az ásatások egyértelműen bizonyították, hogy az 1989-ben szondázott épületmaradványok egy, a középkorban kiemelten kezelt-díszített, egyenes szentélyzáródású szakrális épület részei, amelyből eddig két hajó megléte bizonyítható. A középkorban általános kelet-nyugati tájolású épület északi falát teljes mértékben 6,4 méter hosszan sikerült nyomon követni, míg keleti szentélyfala 8 méter hosszan figyelhető meg. A déli falból csak rövid töredék került elő, a nyugati, Dunára néző fala pedig több jel szerint teljes egészében leomlott a mélybe. Amennyiben az épület valóban csak kéthajós volt, akkor az eleve a várhegy szélén álló épület nagy valószínűséggel négyzet alaprajzú lehetett, tehát az északi és déli falának külső hossza megegyezhetett a keleti oldal 8 méteres hosszúságával. A templombelső két, egyenként körülbelül 3 méter széles templomhajóból állt, amelyek belső hosszúsága feltehetően 6 méter körüli volt. Mindkét egyenes szentélyzáródású szentélyben sikerült megtalálni az egykori oltáralapozások maradványait, amelyek a keleti szentélyfalnak támaszkodnak. Sajnos a hajókat elválasztó fal vagy árkádsor pontos formájának megállapítását megakadályozta a templombelsőbe bezuhant, több tonnás faltömb, amely nagyban nehezítette a feltárást. Szerencsés módon viszont a templom északi és keleti falainak találkozásánál nemcsak az északkeleti falsarok maradt meg teljesen épen, hanem az északi falról induló, feltűnően lapos dongaboltozat északi felének egy darabja is, amely szinte boltozatzáradékig fennmaradt. Ebből megállapítható, hogy a templom belmagassága megközelítette az 5,5 métert. A nem különösebben

vastag, 65–80 cm között váltakozó vastagságú falakkal határolt épület belsejét az építői nagy mennyiségű kerámia-örleményt tartalmazó, jó minőségű hidraulikus habarcsvakolattal vonták be. Ez az anyag adta a várhegy márgájára döngölt kavicsos-földes-habarcsos padlóalapozás feletti padlóréteg legfelső szintjét is. A falakat fedő, eredeti hidraulikus habarcsvakolatot a későbbiekben még legalább kétszer újravakolták az eredetinel jóval gyengébb minőségű vakolóanyaggal, s a legvégső fázisban kapta azt a hordozóvakolatot, amire a 14. század folyamán itáliai stílusú falfestmények

kerültek. Tekintettel a hordozóvakolatok gyenge minőségére és a történelmi viszontagságokra, az egykori trecento falképekből in situ csak néhány pigmentfolt és geometrikus ábra előkarcolása maradt meg, de a feltárások során nagy mennyiségben kerültek elő nagyméretű darabjaik az északi templomhajó padlóját fedő, vastag törmeléktrétegből. Az eddig feltárt töredékek azonosítható tematikájú darabjai égboltot, drapériákat és szentek glóriás fejait ábrázolják, ez utóbbiakat kidomborodó glóriaívvel. Ezek mind stílusra, mind pedig alpméreteiket tekintve teljes mértékben megegyeznek a várkápolna trecento kifestésével.

A feltárt maradványokból egyértelműen látszik, hogy a jól megépített templom létrejötté jelen formájában egy építési periódus eredménye, és jól látszik az is, hogy a középkor folyamán huzamosabb ideig használták. A vár markáns hegyfokán, peremén állva nagyon erős a kísértés, hogy a királyi várkápolnával megegyezően gazdag dekorációval ellátott templomot az „esztergomi vár hegyfokán álló” Szent Viddel azonosítsuk. Bár a középkori forrásokban a szakterminológia használata meglehetősen esetleges, de az oklevélben „basilica” megjelöléssel szereplő Szent Vid a várhegyen ismert, azonosítatlan titulusú kápolnák közül formailag még mindig a nyári feltárások alapján eddig legalább kéthajós templomnak tekinthető objektumunkhoz áll a legközelebb.

A templom utóélete

Tekintettel arra, hogy a nagy valószínűség szerint az oszmán háborúk során épült barbakán fala a templom boltozatára terhelt rá, a templomnak legalább az északi hajója épen kellett hogy álljon a kora újkorban. Ezt erősítik az északi hajó keleti szentélyfalának vakolatába vésett, a középkor végére vagy a koraújkorra datálható graffitik, illetve a középkori leletanyag teljes hiánya a feltárási területen. A későbbi betöltésekkel, újkori építési törmelékekkel és beásásokkal szennyezett rétegekben csak a templom közepébe bezuhant faltömb alatt sikerült zárt, egyértelműen elkülöníthető régészeti leletanyagot találni, amely a késő oszmán korra datálható. A falmaradványokon az is jól látszik, hogy a valószínűleg ostrom során sérült barbakán új pajzsfalát már nem a templomboltozat északkeleti sarkára terhelték, hanem hátrébb húzták, ami valószínűsíti, hogy a boltozat ekkor már nem állt és minden bizonnyal együtt sérült a barbakánnal, esetleg úgy, hogy kilőtték alóla a vékonyfalú középkori épületet. Bár a vár épületeiben talán a legnagyobb kárt tevő, 1595-ös ostrom jó esélyes lehet a hipotézisek gyártásánál, a templom pusztulásának datálására sajnos egyenlőre nem sok támpontunk van. Az esztergomi várról az elmúlt évszázadokban készült több tucat metszet és egyéb képi

ábrázolás egyikén sem sikerült az egykori templomot vagy maradványait fellelni, ami nem meglepő, hiszen többségükről az északi kapu és barbakánja is hiányzik.

Az esztergomi várhegy északi felének peremén végzett feltárások során előkerült, nagyméretű egyházi épület jól illusztrálja a várhegy eddig még kutatatlan régészeti rétegeiben rejlő potenciált és felvillantja az előttünk álló munka nagy volumenét és felelősségét is.

Bibliográfia

Buzás Gergely (2004): Az esztergomi vár románkori és gótikus épületei. in: Buzás g. & Tolnai G. (szerk.) *Az Esztergomi Vármúzeum Kőtárának Katalógusa*. Az Esztergomi Vármúzeum Füzetei 2. Esztergom. p. 7-44.

Horváth István, Kelemen Márta, Torma István (1979): *Magyarország Régészeti Topográfiája 5. Esztergom és a Dorogi Járás*. Akadémiai Kiadó. p. 78-112.

Horváth István (1992): Esztergom-Burg. *Archaeologiai Értesítő* 119/1-2. p. 112.

Horváth István (1997): Das mittelalterliche Esztergom (Gran) und seine Sakralbauten. in: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 49. Budapest. p. 79-90.

Horváth István (1999): Esztergom Szt István korában. in: *Tudományos Füzetek* 11. Komárom-Esztergom megyei Múzeumi Szervezet. Tata. p. 227-253.

Vukov Konstantin (2004): *A középkori esztergomi palota épületei*. Budapest.